

9. Половинчак Ю. М. Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації / Ю. М. Половинчак. – К. : НАН України, 2008. – 218 с.
10. Щербак М. Звіти цензурних установ Кисва як джерело з історії України XIX – поч. XX ст. / М. Щербак, В. Юрченко // Часопис української історії. – 2009. – Вип. 12. – С. 111–116.
11. Юрченко В. В. Діяльність Київського тимчасового комітету у справах преси (1906–1917 рр.) / В. В. Юрченко // Гілея : Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2008. – Вип. 16. – С. 92–96.
12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДІАК). – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 579. – 148 арк.
13. ЦДІАК. – Ф. 579. – Оп. 1. – Спр. 222. – 167 арк.
14. ЦДІАК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 438. – 314 арк.
15. ЦДІАК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 139. – 176 арк.
16. ЦДІАК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 104. – 141 арк.
17. ЦДІАК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 463. – 24 арк.
18. ЦДІАК. – Ф. 295. – Оп. 1. – Спр. 51. – 43 арк.

I. Basenko

CHARACTERISTICS OF DAILY SOCIOPOLITICAL KYIV NEWSPAPERS BASED ON CENSORIAL REPORTS (1907–1916)

The article examines evolution of daily Kyiv newspapers during the interrevolutionary period of the Russian Empire. The author performs a complex source study, exploring the press of Kyiv in its variety of core views and languages.

Keywords: daily Kyiv newspapers, censorship, the Russian Empire, interrevolutionary period, the First world war.

Матеріал надійшов 05.03.2013.

УДК 947.7.082.4

Хом'як О. В.

ГАЛИЦЬКЕ БРАТСТВО КОЛИШНІХ ВОЯКІВ ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ: ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена діяльності Галицького братства колишніх вояків дивізії Ваффен СС «Галичина» в Україні. Залучаючи неопубліковані архівні джерела, інтерв'ю з дивізійниками та офіційні видання Братства, авторка визначає й аналізує діапазон інформативних заходів та церемоній ушанування пам'яті.

Ключові слова: Галицьке братство, дивізія «Галичина», вшанування пам'яті, меморіальні практики, місце пам'яті.

Розпад Радянського Союзу став поштовхом не лише до початку переосмислення/переписування історії, а й до активної діяльності ветеранських організацій, яка ще за кілька років до того була б неможливою. Серед інших, колишні вояки 14 гренадерської дивізії Ваффен

СС «Галичина» створили Галицьке братство колишніх вояків Першої Української дивізії Української національної армії (I УД УНА) – відповідно до останньої офіційної назви. У статті вживаємо скорочену назву – дивізія «Галичина».

Дослідження історії дивізії «Галичина» і на сьогодні залишаються поляризованими: якщо одні трактують її вояків як «зрадників» та військових злочинців [12; 26; 27; 28], то інші зосереджуються на зображенні їхнього воєнного досвіду як «борців за незалежність України» [13; 14; 16; 17; 19]. Хоча окремі дослідники згадували про дискусії довкола дивізії у пострадянській Україні [24], розглядали повоєнну долю та роль членів Братства колишніх вояків у діаспорі [2; 6; 28; 29], питання діяльності Галицького братства окремо в історіографії раніше не розробляли. Ця стаття висвітлює основні віхи роботи Братства дивізійників в Україні крізь призму церемоній ушанування пам'яті, інформативних заходів та аналізу «місць пам'яті». Наративні стратегії саморепрезентації колишніх вояків не є предметом дослідження у цій статті.

20 червня 1992 року на Установчих зборах у Львові було урочисто створено Галицьке братство колишніх вояків Першої УД УНА. Всього

1991 року було розміщено оголошення із закликом до колишніх дивізійників долучитися до організації братства. Одразу ж відгукнулися Володимир Малкош із Івано-Франківська та Богдан Стасів із Тернополя: саме вони розпочали активну підготовку на місцях. Таким чином, від задуму до реалізації ідеї минуло два роки:

Це довгожданний, святковий для нас дивізійників день, коли ми нарешті змогли зібратися разом на такі збори в нашій рідній Україні, що стала незалежною державою [8, арк. 5].

Галицьке братство було створено як окрему структурну частину Братства колишніх вояків із головним осередком у Торонто, Канада, діяльність якого розпочалася ще у 1950-х та охоплює Велику Британію, Австралію, Німеччину, Аргентину, США та інші країни. Його членами стали як колишні вояки дивізії, так і члени її допоміжних частин: юнаки СС і медсестри. Доля всіх членів Галицького братства склалася приблизно за тим самим сценарієм (навчання – членство у молодіжних організаціях – вступ до дивізії –

Таблиця 1. Структура Галицького Братства

Станиця	Кількість членів	Серед них: юнаки СС	Серед них: участь у битві під Бродами	Серед них: інший шлях (н-д, Словаччина)
Дрогобич	95	16	78 (82%)	1
Івано-Франківськ	324	27	239 (73%)	58
Львів	348	23	296 (85%)	29
Тернопіль	131	–	93 (71%)	38
Всього:	898	66	706 (79%)	126

присутніх налічувалося 358 осіб: серед них 68 осіб – представники Івано-Франківщини, 193 – Львівщини, 38 – Тернопільщини, 1 – Київщини. Згідно з ухваленим статутом, Галицьке Крайове Братство складається з трьох самостійних станиць: Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської [8, арк. 1–4].

Ідея створення організації, яка б об'єднувала колишніх дивізійників в Україні, виникла значно раніше. У травні 1990 року Михайло Бендина (через кілька років він очолить Львівську станицю новоствореного Братства) відвідав Сполучені Штати Америки і зустрівся зі своїми побратимами з діаспори, аби перейняти їхній досвід. Пообіцяв створити таке ж братство і в Україні, а найголовніше: встановити пам'ятник дивізійникам, полеглим у битві під Бродами [4, с. 12]. Створена ним ініціативна група долучилася до роботи студентського гуртка з побудови монумента у селі Ясенів поблизу містечка Броди. Доля саме цього пам'ятника була трагічною: після офіційного відкриття 20 травня 1991 року невідомі зруйнували його через місяць [4, с. 12]. Окрім того, в регіональних газетах 17 грудня

вишкіл – битва під Бродами / бойові завдання / УПА – полон / арешт), який у кінцевому результаті закінчився майже однаково – сталінськими таборами (див. таблицю 1 [4, с. 30–40], підрахунки здійснено авторкою). Вступ до дивізії став тим ключовим моментом їхнього життя, навколо якого оберталися всі наступні події.

Впродовж радянського періоду ветерани дивізії звикали до життя як радянські громадяни з ярликом «зрадника» і «фашиста». Прожите життя завжди залишає свій відбиток у свідомості людини. Перебування в ГУЛАГу, неможливість розповідати про своє минуле, звичайно, вплинули на їхню свідомість. Галицьке братство стало не тільки середовищем однодумців і місцем колективної дії, а й засобом (пере)формування колективної та індивідуальної пам'яті кожного її члена. Колективна пам'ять розвивається за власними законами, а індивідуальні спогади, якщо і проникають у неї, то видозмінюються, стають частиною одного цілого, яке не належить кожному окремо [20]. Крім того, в обмеженому колі людей зароджуються і розвиваються колективні за своєю

формою емоції та почуття, що стають невіддільною частиною діяльності спільноти [21, с. 116]. Як наслідок, політика держави щодо цих людей значною мірою зумовила те, що лейтмотивом життя дивізійників стала легітимація свого колективу і себе шляхом перегляду офіційної пам'яті суспільства. У публічному дискурсі дивізійники презентують себе як «жертви радянського режиму» [13; 14].

Діяльність та меморіальні практики. Галицьке братство стало активною громадською організацією та діяло у тісному зв'язку з іншими ветеранськими рухами і молодіжними організаціями Західної України (передусім, це Братство колишніх вояків УПА імені Тараса Чупринки, Спілка політв'язнів України, «Пласт», СУМ тощо). На початку 90-х років розпочали/відновили свою діяльність безліч новоутворених молодіжних і всеукраїнських організацій та партій: саме вони стали хорошою платформою для обміну думками.

Кожна станиця Галицького братства ухвалила свій статут. Наприклад, Тернопільську станицю офіційно створено 4 квітня 1992 р. у м. Тернополі на організаційних зборах. Її багаторічним головою було обрано Богдана Стасіва. Основна мета діяльності Тернопільської станиці братства полягала у «відтворенні історичної правди про українські військові формування періоду визвольних змагань за незалежність України в часи I-ої та II-ої світових воєн, соціальний захист своїх членів та залучення їх до активної діяльності в громадському та політичному житті країни» [8, арк. 4], «надання матеріальної і моральної підтримки членам Братства, а також вдовам... пошуки поховань вояків дивізії... сприяння побудові збройних сил України та виховання національно-свідомої молоді» [8, арк. 1].

Зробити минуле доступним для інших – не таке вже й легке завдання. Проаналізувавши низку заходів Братства, можемо стверджувати, що його діяльність була спрямована на зміну наявного інформаційного вакууму щодо дивізії в публічному просторі, а також на вшанування пам'яті полеглих побратимів. На прикладі Тернопільської станиці можна побачити масштаб і рівень діяльності Братства у царині **поінформування громадськості**. Публікація статей і коротких заміток у регіональних газетах, виступи на зборах різних організацій, у школах тощо стали важливим елементом інструменталізації їхньої діяльності:

Зацікавлення залу велике, питань не мало, а по них видно як мало знають люди, часто впер-

ше чують про нас, хто ми були, за що воювали [8, арк. 6–7].

Одна з першочергових проблем для вирішення, яку поставило Братство, – це, з одного боку, відсутність будь-якої літератури про дивізію на книжкових полицях, а з другого – намагання розвінчувати панівний радянський міф про Велику Вітчизняну війну. Це питання допомагали і допомагають вирішувати колеги з діаспори, надсилаючи різноманітну друковану продукцію:

Це дар для нас на ціну золота – будемо вешити мати джерело для доповнення своїх знань, так потрібних для розповсюдження правди про I УД [8, арк. 7].

Дарування книжок, «Вістей Комбатанта», фотографій, пропам'ятних значків тощо місцевим школам, молодіжним і громадським організаціям, музеям, державним бібліотекам, а також допомога в облаштуванні виставок про українські військові формування тощо стала одним із основних напрямів діяльності Братства. Цікавою ілюстрацією є надання матеріалів Заліщицькому відділу Тернопільського краєзнавчого музею для створення експозиції «Українська дивізія “Галичина” в боротьбі за Соборну, Незалежну Україну» [11, арк. 1–6; 7, арк. 1]. Розгорталася і благодійна діяльність. Зокрема, це дарування 250 простирادل Тернопільській обласній дитячій лікарні чи одноразова благодійна допомога молодіжній організації «Пласт» [11, арк. 4; 10, арк. 1–5].

За посередництвом Братства і громади у Тернопільській області було облаштовано такі меморіальні місця, відкриття яких супроводжувалося бурхливими дискусіями у вітчизняній та російській пресі:

- пам'ятник українському генералові дивізії Павлу Шандруку у м. Ланівці;
- пам'ятник «Борцям за волю України» у с. Поручин на Бережанщині, присвячений дру Яромиру Олесницькому – сотнику УПА і лікареві дивізії «Галичина», а також усім воякам УПА, що загинули поблизу і поховані на місцевому цвинтарі. Його збудовано з ініціативи Тернопільської станиці та відкрито 18 серпня 1996 року [9, арк. 1–5] (проект Богдана Стасіва й архітектора Василя Зорика) за фінансової підтримки Братства дивізійників в Австралії та родини д-ра Олесницького;
- вулиця вояків дивізії «Галичина» у Тернополі та відповідна меморіальна дошка (для порівняння, в Івано-Франківську є вулиця Української дивізії);
- алея берізок вояків дивізії «Галичина» у Тернополі.

Наступний важливий аспект діяльності Братства – **вшанування пам'яті полеглих побратимів**. Пол Конертон вказує, що процес запам'ятовування і підтримки пам'яті всередині кожної спільноти відбувається в двох царинах соціальної активності: через церемонії/ритуали вшанування пам'яті та через тілесні практики [15, с. 15–18]. Нагадування про будь-яку подію, явище у формі ритуалу надає сенсу життю і багатьом діям і вчинкам, формує систему цінностей спільноти [15, с. 74–75]. Відштовхуючись від феномена меморіальних практик, П'єр Нора намагається довести, що у пам'яті теж є історія. Свідченням цього є «місце пам'яті» як одночасно матеріальний, функціональний і символічний феномен, де минуле постає ув'язненим у теперішньому, тим самим виводячи на поверхню колективну пам'ять та її соціальні репрезентації [5, с. 13].

Галицьке братство за час свого існування виробило декілька церемоній вшанування пам'яті: сюди можна зарахувати урочисті зібрання і служби Божі в роковини створення дивізії та битви під Бродами, а також панахиди за загиблими товаришами. Галицьке братство також активно співпрацює із братством «Броди-Лев», яке з 1991 року також з'явилося і в Україні. Його діяльність розпочалася у США ще 1952 року і полягає в охороні й упорядкуванні воєнних могил вояків УСС, УГА, армії УНР, УПА і дивізії у різних країнах світу [3]. В Україні одним із основних завдань товариства «Броди-Лев» є пошук братських могил і поодиноких останків, розкопки та перепоховання дивізійників, полеглих під час битви під Бродами, на території навколишніх сіл. Його багаторічним головою був колишній дивізійник із Нью-Йорка Юрій Ференцевич.

28 лютого 1994 року Львівська обласна державна адміністрація видала розпорядження про створення військового цвинтаря-меморіалу полеглих вояків дивізії «Галичина», Червоної Армії та вермахту поблизу села Червоне Золочівського району [22]. Для дивізійників ідея облаштування меморіалу була важливою через те, що полеглих вояків дивізії і УПА закопували будь-де і будь-як через негласну заборону командування ЧА і цивільної влади влаштовувати християнські похорони [4, с. 42]. Тут побудовано капличку і встановлено символічні пам'ятники у вигляді білих хрестів. Станом на 2001 рік тут перепоховано 357 останків, знайдених у околицях: 269 належало дивізійникам, 133 – воякам вермахту, ідентифіковано 27 останків українських вояків і 72 – німецьких [4, с. 42].

У сусідньому з Червоним селі Ясенові Бродівського району на горі Жбир 2008 року відбулося освячення нового пам'ятника-обеліска «Меморіал дивізії "Галичина"». Ініціатива його відновлення належала депутатам райради міста Броди: ще 1991 року пам'ятний знак було знищено через кілька місяців після його освячення, а на його місці було насипано лише символічну могилу і встановлено хрест. Біля підніжжя гори розміщено інформаційний стенд із історією дивізії. Таким чином, пам'ятки у Червоному та на горі Жбир на Львівщині є частиною одного символічного меморіального комплексу.

Щорічні урочистості в роковини Бродівської битви відбуваються в липні для вшанування пам'яті в установленому порядку: «Спочатку на горі Жбир, потім у селі Підгірці, і закінчуються на Меморіальному цвинтарі в селі Червоному» Львівської області [4, с. 50]. Саме це місце обрано не випадково: тут потрапили в радянський полон ті, кому не вдалося вийти з оточення, а деякі частини дивізії спромоглися здійснити прорив із Бродівського котла у липні 1944 року. Аналогічне за структурою «місце пам'яті» є у Львові на Личаківському кладовищі. На щорічному дійстві присутні багато дивізійників: як тих, що проживають на території України, так і з-за кордону. Окрім того, в урочистостях беруть участь представники громадськості, влади, члени братства УПА, молодіжних організацій «Пласт», СУМ, МНК тощо. Всі ветерани одягають відповідну форму з усіма належними відзнаками [1]. Це не означає, що саме такий одяг вони носили тоді. Кожну організацію також можна впізнати за їхніми прапорами і відзнаками. Останні кілька років тут проводять інсценізацію окремих елементів битви: прориву з Бродівського котла або битви за гору Жбир. Усі учасники одягають форму часів війни. У рамках цієї події 2009 року відбулося перепоховання невідомого дивізійника:

Несуть труну пластуни, за ними сліду-ють люди, одягнені в німецьку і радянську уніформи, для проведення після урочистостей показу частини прориву Бродівського кільця, на місці подій [1].

Відзначення 50-ї річниці створення дивізії 1993 року було чи не найурочистішим за всі роки, а вибір місць проведення був символічним:

Вранці біля входу до Парку культури відправив архієрейську Службу Божу митрополит УГКЦ Володимир Стернюк (це саме те місце, де 18 липня 1943 р.

відправляв Службу Божу і проводжав на вишкіл перших добровольців дивізії «Галичина» Іван Будка) ... Взяли участь дивізійники з Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, станиць Галицького братства, українська громада зі Львова та інших регіонів України. Отже, відбувся світовий з'їзд дивізійників [4, с. 50].

Для багатьох дивізійників з діаспори цей візит в Україну став першим після їхнього виїзду до німецьких вишкільних таборів у 1943–44 роках. Окрім ушанування цих пам'ятних дат, колишні вояки дивізії «Галичина» беруть участь у святкуваннях з нагоди створення УПА, освячення пам'ятників, молебнах та урочистостях на братських могилах, святі Героїв тощо. Звісно, з часом участь у таких заходах стає звичкою. Леонід Муха, голова Галицького братства 2008 року, так висловився про подібні заходи:

Зберемося та й поговоримо. Поговоримо та й розійдемось. Ну але тримаємося ще. Як всі ветерани – зібралися раз в рік, випили по 50 грам та й розійшлися, покричали трохи. Хто хоче, пішли десь на якийсь парад, службу Божу відправили, на могилу пішли помолитися [13].

До 50-ї річниці заснування Братства було створено також пересувну фотовиставку, яку демонстрували у середніх школах Львова та Івано-Франківська. Непересічною подією стала міжнародна конференція «Перша Українська Дивізія Української Національної Армії: історія створення та національно-політичне значення» за участю істориків з України та діаспори, а також дивізійників.

Таким чином, шляхом церемоній ушанування ветерани підтримують пам'ять про події своєї юності, пригадують місцевість і передають молоді свій досвід з історії краю. Основна функція таких церемоній – демонструвати неперервний зв'язок з минулим, вшановувати загиблих побратимів і минулі події. Саме такі меморіальні ритуали відіграють значну роль у формуванні спільної пам'яті та нагадують спільноті про її ідентичність, передусім колективну. Більшість таких дійств відбуваються на «місцях пам'яті» чи поблизу від них, тим самим посилюючи ефект колективності.

Створення Галицького братства та його діяльність не означає, що суспільство і публічна думка прийняли колишніх вояків дивізії як ветеранів війни. Порівняння свого неоднозначного становища зі статусом вояків Червоної ар-

мії, а подекуди й УПА і надалі є для них доволі болючим. Трактування статусу колишніх вояків дивізії «Галичина» на офіційному рівні практично не змінилося з радянських часів: наратив «Великої Перемоги» і далі має неабиякий вплив на рівні публічної думки й історичних досліджень. Після перегляду кримінальних справ колишніх вояків у 1990-х багатьох із них не було реабілітовано: відповідно до тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1991 року реабілітації не підлягають ті особи, які в роки Другої світової війни «служили у військових формуваннях фашистської Німеччини та її сателітів, охоронних військах СС, поліції, адміністративних органах окупантів» (якщо не доведено, що своїми діями саботували вимоги влади, надавали допомогу партизанам тощо) [18].

Ситуація дещо інша на теренах Західної України, де місцеві органи влади ухвалювали відповідні рішення стосовно дивізійників і вояків УПА. Зокрема, за рішенням депутатів Львівської міської ради від 20 березня 2013 року з 1 квітня близько 15 ветеранів дивізії, які проживають у Львові, отримають від міста доплату до пенсії розміром тисяча гривень. Тернопільська обласна рада офіційно зверталася до Президента України щодо надання ветеранам дивізії статусу «борців за свободу України». Наразі ветерани дивізії уособлюють специфічно локальну «культуру пам'яті» серед усіх ветеранів та учасників війни у сучасній Україні.

У контексті війн пам'яті довкола радянського спадку загалом і Другої світової війни зокрема потрібно звернути увагу на те, що участь крайніх правих націоналістичних організацій в ініціативах Братства є радше деструктивним фактором. Скажімо, за посередництва ВО «Свобода» останні кілька років у Львові відбувається «парад вишиванок» 28 квітня – до дня офіційного створення дивізії. Через надмір політичних лозунгів і відповідної атрибутики сприйняття цієї події набуває певної специфіки і не вносить конструктиву в ситуацію довкола «Галичини», а є гарним інформаційним приводом для ЗМІ як чергова «спроба реабілітації фашизму та його посібників». З другого боку, сітілайти на вулицях Львова 2009 року з написами «Українська дивізія “Галичина” – вони захищали Україну» чи поява таксі під назвою «СС “Галичина”» є виявом особистого ставлення до історії свого краю: «СС “Галичина” – це перша українська дивізія, яка була. І ми хочемо підтримати наше, батьків, прадідів. Що ми лю-

бим їх, згадуємо про них і підтримуємо їх» [23]. Така поляризація думок і політизація питання вкотре актуалізує потребу в публічній дискусії

та подальшому дослідженні місця і феномена дивізії «Галичина» в українській історії періоду Другої світової війни.

Список літератури

- 65-та річниця Бродівської битви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/07/65.html>. – Назва з екрана.
- Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія / Андрій Боляновський. – Львів : Інститут українознавства НАН України, 2000. – 538 с.
- Гавриляк Р. Не буде забутих українських воєнних могил [Електронний ресурс] / Р. Гавриляк. – Режим доступу: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2010/11/blog-post_05.html. – Назва з екрана.
- Галицьке братство колишніх вояків І УД «Галичина» УНА. 1992–2002. – Львів, 2002. – 92 с.
- Грінченко Г. Г. Усна історія – теорія, метод, джерело / Г. Г. Грінченко // Невигадане. Усні історії остарбайтерів / авт.-упоряд., ред., вст. ст. Г. Г. Грінченко. – Харків : Видавничий дім «Райдер», 2004. – С. 10–33.
- Гунчак Т. У мундирах ворога / Тарас Гунчак. – Броди : Просвіта, 2005. – 192 с. – Бібліогр. : с. 164–166.
- Державний архів Тернопільської області (ДАТО). – Ф. Р-3464. – Оп. 1. – Спр. 11. – 1 арк.
- ДАТО. – Ф. Р-3464. – Оп. 1. – Спр. 59. – 7 арк.
- ДАТО. – Ф. Р-3464. – Оп. 1. – Спр. 86. – 5 арк.
- ДАТО. – Ф. Р-3464. – Оп. 1. – Спр. 162. – 5 арк.
- ДАТО. – Ф. Р-3464. – Оп. 1. – Спр. 174. – 6 арк.
- Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу Німеччини на СРСР / Клим Дмитрук. – Львів : Камеяр, 1974. – 238 с.
- Інтерв'ю з Леонідом Мухом від 12 березня 2006 р. (м. Миколаїв, Львівська обл.). Приватний архів автора.
- Інтерв'ю з Богданом Стасівим від 28 грудня 2005 р. (м. Тернопіль). Приватний архів автора.
- Конертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Конертон; пер. з англ. С. Шліпченко. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
- Лисяк О. За стрілецький звичай. Роман із часів Другої світової війни / О. Лисяк. – Львів : Червона калина, 1993. – 246 с.
- Новосад П. З Україною в серці. Спогади / П. Новосад. – Львів : Камеяр, 1995. – 223 с.
- Постанова Верховної Ради «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні»» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – С. 88. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3812-12>. – Назва з екрана.
- Стеткевич Л. Як з Бережан до кадр. Спогади з дивізії / Лев Стеткевич. – Тернопіль : Джура, 1998. – 172 с.
- Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Електронний ресурс] / М. Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41). – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>. – Назва з екрана.
- Хальбвакс М. Коллективная психология / М. Хальбвакс // Хальбвакс М. Социальные классы и морфология / М. Хальбвакс. – М. : Алетейя, 2000. – С. 111–180.
- Шипайло Є. Перепохоронення поляглих вояків на Брідських полях / Є. Шипайло // Свобода (США). – 31 серпня 1994. – № 165. – С. 3.
- У Львові їздять таксі під назвою СС «Галичина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/news/2011/10/11/9403>. – Назва з екрана.
- Marples D. Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien / D. Marples // Journal of Ukrainian Studies. – № 34. – Summer-Winter 2009. – P. 337–350.
- Melnyk M. J. To Battle. The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division / M. J. Melnyk. – Helion & Company Limited, 2002. – 352 p.
- Littman S. Pure Soldiers or Sinister Legion. The Ukrainian 14th Waffen-SS Division / S. Littman. – Montreal–New York–London: Black Rose Books, 2003. – 256 p.
- Prus E. SS-Galizien. Patriotcy czy zbrodniarze? / Edward Prus. – Wrocław: Nortom, 2001.
- Rudling P. A. Multiculturalism, memory, and ritualization: Ukrainian nationalist monuments in Edmonton, Alberta / Per Anders Rudling // Nationalities Papers. – 2011. – 39:5. – P. 733–768.
- Rudling P. A. They Defended Ukraine: The 14 Waffen-Grenadier-Division der SS (Galizische Nr. 1) Revisited / Per Anders Rudling // The Journal of Slavic Military Studies. – 2012. – 25:3. – P. 329–368.

O. Khomiak

THE GALICIAN BROTHERHOOD OF THE FORMER SOLDIERS OF THE 1ST UKRAINIAN DIVISION OF THE UKRAINIAN NATIONAL ARMY: HISTORY OF FOUNDATION AND ACTIVITIES

The article examines activities of the Galician Brotherhood of the Former Soldiers of the Galicia Division in Ukraine. Drawing from unpublished archival sources, interviews and official publications by the Brotherhood, the author investigates the scale of their commemoration practices and informative events.

Keywords: Galician Brotherhood, Galicia Division, commemoration practices, “memory places”.

Матеріал надійшов 21.02.2013.